

До разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Стоянова Миколи Михайловича на дисертаційне дослідження Буджак Діани Юріївни з теми «Показання з чужих слів як джерело доказів у кримінальному провадженні», подане на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Виконання завдань кримінального провадження, передбачених статтею 2 КПК України, відбувається шляхом встановлення фактів та обставин, які підлягають доказуванню. Їх встановлення здійснюється за допомогою доказів – відомостей про ці факти та обставини, які містяться у процесуальних джерелах доказів, визначених нормами КПК України. Із прийняттям чинного кримінального процесуального закону законодавець передбачив можливість використання у доказуванні показань із чужих слів, якими ним визнаються висловлювання, здійснені в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи (частина 1 статті 97 КПК України). Водночас, норми зазначеної статті не містять вичерпного нормативного врегулювання порядку формування та використання цього джерела доказів у ході досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень.

Нормативне закріплення поняття показань із чужих слів і низки вимог, спрямованих на забезпечення їх процесуальних властивостей, зокрема допустимості та достовірності, зумовило підвищену увагу вчених до розкриття теоретико-правових аспектів визначення їх сутності та практичних основ їх формування і використання у кримінальному провадженні. Проте, переважна більшість наукових розвідок проведена у практичній площині та стосується оцінки показань із чужих слів з точки зору їх допустимості і достовірності та, відповідно, можливості використання у кримінальному провадженні, а

теоретико-правовим аспектам проблематики цього процесуального джерела доказів присвячені лише окремі праці. Наслідком цього є відсутність у вітчизняній доктрині кримінального процесу комплексних досліджень проблематики показань із чужих слів як джерела доказів.

Викладене свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження Буджак Діани Юріївни, поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Обрання дисертанткою проблематики дослідження узгоджується з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Реформування кримінального процесуального, кримінально-виконавчого права та оперативно-розшукової діяльності в умовах євроінтеграції та протидії злочинності в епоху цифрового суспільства» у межах виконання теми науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Оцінюючи в цілому зміст дисертаційної роботи, потрібно вказати, що подана до захисту дисертація є завершеним самостійним дослідженням теми, актуальної як для науки кримінального процесу, так і для слідчої і судової практики.

Мета і завдання дослідження повною мірою узгоджуються з планом дисертації, визначені правильно та логічно співвідносяться з об'єктом і предметом дослідження.

Об'єкт дослідження авторкою визначено як правовідносини, що виникають у процесі формування та використання показань із чужих слів під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження. Предметом дослідження є показання з чужих слів як джерело доказів у кримінальному провадженні.

Структура дисертації є обґрунтованою та відповідає колу завдань, що вирішувалися в ході дослідження, та складається зі вступу, трьох розділів, які включають сім підрозділів, один з яких містить три пункти, висновків, списку використаних джерел і додатків. Зміст роботи є поєднанням теоретичного та практичного аспектів досліджуваної проблематики. Системний підхід до дослідження проблематики теми дисертації дозволив авторці всебічно та повно розкрити предмет дослідження. Оформлення структурних підрозділів, тексту та посилань здійснено у відповідності до встановлених вимог.

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації є обґрунтованими, переконливими та методологічно вірними, мають системний, комплексний характер і містять необхідну новизну. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій підтверджується коректною методологією, використаною нормативною базою, фундаментальною теоретичною та емпіричною основою дослідження.

У ході обґрунтування наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих дисертанткою, використано належну нормативно-правову базу та широке коло вітчизняних і зарубіжних наукових джерел із загальнотеоретичної юриспруденції, філософії, логіки, кримінального та кримінального процесуального права, криміналістики. Авторкою використано достатню емпіричну базу, яку складають судові рішення ЄСПЛ, КС України, ВС, судів апеляційної та першої інстанцій, рішення судів низки країн англосаксонської правової системи, результати анкетування практичних працівників (суддів, прокурорів, слідчих, адвокатів і науково-педагогічних працівників). Репрезентативність якого вплинула на обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій проведеного дослідження.

Подана до захисту дисертація є самостійним, цілісним і завершеним дослідженням, в якому глибоко та всебічно розкрито тему дослідження, повністю реалізовано поставлені завдання. Дисертація написана грамотною юридичною науковою мовою та відповідає науковій спеціальності, за якою здійснено дослідження.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх значення. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській науці кримінального процесуального права комплексним дослідженням теоретико-правових і практичних аспектів проблематики формування та використання показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальному провадженні.

За результатами проведеного дослідження сформульовано низку важливих положень, що містять наукову новизну, зокрема, дисертанткою вперше:

із урахуванням компаративного аналізу запропоновано врахувати позитивний досвід країн англосаксонської правової системи у частині визначення порядку формування та використання показань із чужих слів шляхом нормативного закріплення в КПК України: 1) обов'язку суду враховувати у ході визнання показань із чужих слів допустимим доказом проміжку часу, який спливає між настанням факту, якого стосуються первинні пояснення, та наданням цих пояснень; 2) додаткової обставини, що унеможливорює допит особи – ствердження нею у своїх показаннях, що вона не пам'ятає або недостатньо повно чи точно пам'ятає факти, які є предметом первинних пояснень; 3) права суду визнати показання з чужих слів допустимим доказом, якщо первинні пояснення отримані за обставин, які не викликають сумнівів в їх достовірності та виключають можливість фальсифікації чи спотворення цих пояснень;

на підставі аналізу практики ЄСПЛ і ККС ВС доведено, що показання з чужих слів можуть бути не лише прямими, але й непрямыми доказами і, відповідно, використовуватися як для встановлення фактів та обставин кримінального провадження, що стосуються безпосередньо готування, замаху та вчинення кримінального правопорушення і приховування його наслідків, так і для з'ясування інших фактів та обставин, що мають значення для цього провадження, в тому числі й стосовно взаємовідносин підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого і подій, які передували вчиненню

кримінального правопорушення або мали місце після його вчинення, але не перебували у безпосередньому зв'язку з ним;

із урахуванням практики ЄСПЛ, ВС і судів апеляційної та першої інстанцій узагальнено підстави визнання показань із чужих слів недостовірним доказом, до яких віднесено: 1) наявність сумнівів в їх об'єктивності; 2) отримання первинного пояснення, яке становить зміст показань із чужих слів, від невстановленої особи; 3) встановлення судом недостовірності первинних пояснень, які становлять зміст показань із чужих слів; 4) надання сторонами кримінального провадження документів, які підтверджують репутацію свідка та можуть поставити під сумнів об'єктивність його показань;

запропоновано здійснювати класифікацію умов допустимості показань із чужих слів на дві групи: загальні, які стосуються всіх доказів, і спеціальні, що поширюються лише на зазначений вид показань, визначено коло загальних і спеціальних умов допустимості показань із чужих слів у межах кожного з виокремлених критеріїв їх допустимості (законності, правомірності та прийнятності) та з урахуванням цих умов виокремлено підстави визнання таких показань недопустимим доказом, які класифіковано на загальні і спеціальні;

за результатами дослідження судової практики обґрунтовано доцільність розширення кола обставин, що унеможлиблюють допит особи, яка надала первинні пояснення, за рахунок включення до нього таких обставин: 1) перебування особи на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором; 2) відсутність особи під час судового засідання з інших об'єктивних підстав, які унеможлиблюють допит або можуть вплинути на повноту чи достовірність показань;

Дисертація містить й інші вагомні наукові висновки і рекомендації, які містять елементи наукової новизни. За результатами дослідження авторкою розроблено науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття показань із чужих слів і порядку їх

формування та використання в ході досудового розслідування та судового розгляду.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дослідженні висновки, теоретичні положення та науково обґрунтовані пропозиції можуть бути використані в: 1) науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретико-правових і практичних проблем формування та використання показань із чужих слів як джерела доказів у кримінальному процесі; 2) правотворчій діяльності – для удосконалення КПК України у частині визначення поняття показань із чужих слів і порядку їх формування та використання в ході досудового розслідування та судового розгляду; 3) правозастосовній діяльності – суддями, прокурорами, слідчими, дізнавачами та адвокатами під час кримінального провадження (акт Окружної прокуратури міста Івано-Франківська від 02.04.2025 р.); 4) навчальному процесі – для підготовки навчальних програм і лекцій, проведення різних видів занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Сучасні проблеми кримінального та кримінального процесуального права» та «Права людини у сфері кримінальної юстиції», а також у науково-дослідній роботі студентів та аспірантів (акт Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» від 01.04.2025 р.).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертації відображено у 8 наукових публікаціях, у тому числі у 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України, та 3 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, мають самостійний характер та отримані дисертанткою на підставі особистих досліджень.

Вивчення представлених рукопису та анотації до дисертації дозволяє зробити висновок про ідентичність анотації та основних положень дисертації і не дає підстав констатувати допущення авторкою порушень академічної доброчесності. У результаті вивчення дисертації академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації не виявлено.

Загалом позитивна оцінка розглядуваної дисертації не виключає й певних недоліків і спірних наукових положень:

1. У підрозділі 1.2 роботи дисертантка детально досліджує зміст правила з чужих слів у законодавстві і судовій практиці країн англосаксонської правової системи та окреслює напрями врахування позитивного досвіду цих країн у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві. Так, на стор. 46-47 дисертації авторка вказує, що законодавцем недостатньо повно враховано позитивний досвід у цьому напрямі, а саме: 1) необхідність покладення на суд обов'язку враховувати у ході визнання показань із чужих слів допустимим доказом проміжку часу, який сплив між настанням факту, якого стосуються первинні пояснення, та наданням цих пояснень; 2) доцільність визнання обставиною, що унеможлиблює допит особи, ствердження нею у своїх показаннях, що вона не пам'ятає або недостатньо повно чи точно пам'ятає факти, які є предметом первинних пояснень; 3) необхідність надання суду права визнати показання з чужих слів допустимим доказом, якщо первинні пояснення отримані за обставин, які не викликають сумнівів в їх достовірності та виключають можливість фальсифікації чи спотворення цих пояснень. Натомість, поза увагою дисертантки залишилося розкриття поняття показань із чужих слів і механізму їх формування та використання у кримінальному процесі країн романо-германської правової системи. Наприклад, у частині встановлення достовірності показань із чужих слів доцільним є звернення до позитивного досвіду Грузії, в КПК якої законодавець оперує терміном «похідні показання». Зокрема, в частині 2 статті 76 КПК Грузії закріплено, що похідні показання визнаються допустимим доказом лише в тому випадку, якщо особа, котра надає такі свідчення,

посилається на джерело інформації, яке може бути ідентифіковане і реальне існування якого може бути встановлене.

2. Звертаючись до визначення кола обставин предмета доказування, які можуть бути встановлені за допомогою показань із чужих слів, авторка на стор. 77 дисертації зазначає, що предмет таких показань складають відомості про будь-які факти та обставини кримінального провадження, про які свідку, потерпілому, підозрюваному стало відомо з пояснень інших осіб та які мають значення для цього кримінального провадження. На думку дисертантки, зазвичай, його становлять відомості про подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення), винуватість конкретної особи у скоєнні цього правопорушення, форму вини, мотив і мету його вчинення (абзаци 1, 2 частини 1 статті 91 КПК України). Водночас, у науці кримінального процесуального права висловлений підхід (зокрема, Т.В. Бабчинською) про недоцільність використання показань із чужих слів для встановлення винуватості особи. У зв'язку з цим під час захисту хотілося б з'ясувати позицію дисертантки з цього питання.

3. У пункті 3.2.3 дисертації авторка звертається до дослідження процесуального порядку визнання показань із чужих слів недопустимим доказом і на стор. 183 роботи вказує, що за умови очевидної недопустимості показань із чужих слів, вони, з урахуванням норм частин 2, 3 статті 89, статті 350 КПК України, підлягають визнанню недопустимими доказами під час судового розгляду як за клопотанням сторін кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, так і за власною ініціативою суду. Проте, авторське бачення кола підстав визнання показань із чужих слів недопустимим доказом дисертанткою не наводиться.

4. За результатами проведеного дослідження авторка в додатку 2 до дисертації наводить пропозиції щодо внесення змін і доповнень до КПК України, що є цілком правильним і доречним для такого дослідження. Разом з тим, у тексті дисертації зазначені пропозиції не відображені.

Проте, зазначені недоліки відображають суб'єктивну думку рецензента та не впливають на якість наукового дослідження, яке виконано на належному науковому й методологічному рівнях.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Буджак Діани Юріївни з теми «Показання з чужих слів як джерело доказів у кримінальному провадженні» є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливу науково-прикладну проблему, яка має істотне значення для науки кримінального процесу. Дисертація є актуальною, завершеною й такою, що має теоретичну і практичну значимість. Дисертаційне дослідження відповідає спеціальності та вимогам до її оформлення, які висуваються в Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка, Буджак Діана Юріївна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

доцент кафедри кримінального процесу

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

кандидат юридичних наук, доцент

Микола СТОЯНОВ